

10. Сухомлинский В.А. Письма к сыну. – М., 1979.
11. Сухомлинський В.А. Книга о любви. – М., 1983.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К., 1976-1978.
13. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. – К., 1966.
14. Чорний О.О. Динаміка функціонування сучасної сім'ї як соціального інституту. – К., 1993.
15. Шимин Н.Д. Противоречие между семьей и социальной средой // Социально-политические науки. – 1990. – №6. – С. 18 –24.

УДК 371.217.3

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЦЕНТР ЯК УМОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Т.С.Ціпан
(Рівне)

У статті на основі аналізу елементів педагогічного досвіду А.С.Макаренка робиться спроба висвітлити проблему громадянського виховання підлітків в умовах діяльності соціально-педагогічного центру за місцем проживання.

Ключові слова: соціально-педагогічний центр, дитячо-юнацькі об'єднання, громадянське виховання, різновікові об'єднання, зона дії дитячо-юнацького об'єднання.

В статті на основі аналізу елементів досвіду А.С.Макаренка робиться спроба розкрити проблему громадянського виховання підлітків в умовах діяльності соціально-педагогічного центру за місцем проживання.

Ключевые слова: социально-педагогический центр, детско-юношеское объединение, гражданское воспитание, разновозрастные объединения, зона действия детско-юношеских объединений.

The article deals with the problem of civic education in the conditions of activity the socio-pedagogical centre in the place of residence in the context of A.S.Makarenko's progressive methods.

Key words: socio-pedagogical centre, children's associations, civic education, associations of different ages, the territory of activity the children's associations.

Постановка проблеми. Завдання громадянського і соціального становлення дитини є важливим для будь-якої держави. Особливо це має велике значення для нашого суспільства в період переорієнтації цінностей, які суттєво впливають на процес формування соціального досвіду у дітей, підлітків і молоді. Від того, які громадянські якості будуть сформовані у молоді сьогодні, від того, наскільки молоді люди будуть готові до нового типу соціальних відносин, залежить шлях розвитку нашого суспільства і в даний час, і в майбутньому.

Поруч з умовами у вихованні громадянина важливу роль відіграє вік. Категорія підлітків є найбільш сенситивна для формування громадянськості, тому що психологічні дослідження Л.Божович, Л.Виготського, І.Кона,

К.Левіна, Ж.Піаже, С.Холла свідчать: підлітковий вік є сприятливим ґрунтом для розуміння власних психічних особливостей і рис, моральної самооцінки, самовиховання, самовираження, самоствердження. Це пора пізнання оточуючого світу, стадія життя, яка має найвищий потенціал для інтелектуального і фізичного розвитку, протягом якого формуються життєві соціальні навички. В цьому віці закладаються основи життєвої позиції, ті компоненти образу “Я”, які пов’язані з усвідомленням свого “Я” і пізнання інших людей, формується система цінностей, громадянські якості особистості. В цьому віці інтереси підлітків набувають цілеспрямованості та глибини, вони роблять спроби планувати майбутнє доросле життя, виокремлюючи мету існування, для досягнення якої проявляють більше наполегливості, ніж раніше. Тому важливим завданням постає накреслення орієнтирів виховання української особистості із сформованою громадянською позицією, тобто особистості, яка здатна повно реалізувати себе в соціумі завдяки гармонії зі своїм „Я” та взаємодії з навколишнім, яка володіє здібностями, навичками і вміннями соціально адаптуватися до життя в умовах громадянського суспільства і правової держави.

Проблема громадянського виховання дітей і підлітків не є новою в педагогіці. Її досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Проте, більшість досліджень пов’язуються з навчальною діяльністю підлітка, тобто вони проводяться на базі загальноосвітніх шкіл і аналізуються в освітньому аспекті. В якості групи розглядалися лише ті, які складаються в рамках шкільного колективу (як правило враховувався тільки соціометричний або референтометричний статус підлітка в класі). Із сучасних дослідників дитячо-юнацьких організацій і громадських об’єднань виокремлюємо Л.Алчеву, Т.Гончарову, О.Коршунова, В.Маленкова, Р.Охрімчук, С.Тетерського, О.Тихомирова, які у своїх дослідженнях визначають основні принципи, функції, завдання й напрями діяльності дитячих об’єднань. У центрі їхньої уваги знаходиться педагогічний аспект роботи цих об’єднань, а також питання про їх значимість щодо вирішення соціально-політичних проблем соціуму. Ми зробимо спробу розглянути проблему громадянського виховання підлітків з урахуванням їх належності до різновікової групи чи об’єднання за місцем проживання.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги, що “мета громадянського виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадянина української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури”, то одним із чинників громадянського виховання у нашому дослідженні виступають різновікові *об’єднання дітей і підлітків за місцем проживання*. Ще видатний український педагог А.С.Макаренко вважав, що такі об’єднання (він їх називав „загонами”, „зведеними загонами” [6; 156]) є природною постійною умовою нагромадження досвіду і передачі його молодшим.

Оскільки на сучасних підлітків великий виховний вплив справляє оточуюче середовище, то, відповідно, вони окрім позитивного досвіду, набувають

ще й антисоціального, який негативно впливає на формування їх (підлітків) світогляду, характеру поведінки і взаємостосунків. Виховний ефект різновікових об'єднань ми вбачаємо в тому, що така організація колективу створює тіснішу взаємодію дітей різного віку, в цих умовах відбувається передача досвіду старших поколінь молодшим: молодші переймають поведінку старших, старші вчать опікуватися молодшими, молодші вчать підпорядковуватися старшим, наслідувати їх вчинки, старші навчають молодших організованості, відповідальності, передають знання, життєвий досвід.

Суть технології організації різновікових об'єднань як єдиного колективу полягає в тому, що вони створені за принципом місця проживання, охоплюють як шкільну, так і позашкільну діяльність дітей і підлітків, тобто впливають на всі сфери життя: навчальну, суспільну, культурну, побутову, забезпечуючи цим ефективність розв'язання проблеми діяльності колективу у школі і за її межами (за А.С.Макаренком).

Розглянемо проблему громадянського виховання підлітків в контексті педагогічної технології А.С.Макаренка, Зокрема, виокремимо діяльність різновікових об'єднань Соснівщини (Рівненська область).

Загальні збори учнів і педагогів Соснівської гімназії, Соснівського Будинку дітей та молоді і районного відділу молоді і спорту міста Березне. Вирішено сформуванню *соціально-педагогічний центр*, що складається із 7 підрозділів – навчально-пізнавального, трудового, морально-правового, краєзнавчо-екологічного, художньо-естетичного, спортивно-оздоровчого, дитячого інформаційного агентства з метою формування в учнів громадянських якостей, формування їх активної позиції. Структуру всіх цих підрозділів складають різновікові об'єднання школярів, педагогів, представників громадськості – гуртки, клуби, шкільні лісництва, трудові об'єднання тощо. *Соціально-педагогічний центр (СПЦ)* у нашому дослідженні виступає як підструктурний компонент загальноосвітнього закладу, через який здійснюється педагогізація мікрорайону, у якому школа, сім'я, політичні, громадські і державні організації, установи об'єднані спільними зусиллями, спрямованими на навчання і виховання підростаючого покоління. Провідна його функція – інтегрування впливових чинників соціального середовища із педагогічними (виховний центр – школа), організація взаємозв'язку між дитячо-юнацькими об'єднаннями різного типу, що функціонують на базі загальноосвітніх закладів (внутрішньошкільних, позашкільних (профільних), трудових об'єктів та в зоні проживання (суспільно-побутові), забезпечивши в такий спосіб педагогічний вплив на всі сфери суспільно-побутової діяльності об'єднань.

Діяльність різновікових об'єднань здійснюється за місцем проживання, тобто в зоні дитячої дії. Організуючим центром їх роботи є школа. Вона здійснює свій вплив на об'єднання через раду командирів, батьківську громадськість, що створені теж за принципом місця проживання. Педагогічна допомога спрямовується дирекцією школи через учителів-консультантів, які проживають в зоні певних мікрорайонів.

Зона дії дитячого об'єднання – це територія, що прилягає до навчального закладу – шкільного мікрорайону, Вона об'єднує юних мешканців одного чи кількох будинків, вулиці, мікрорайону. Створюючи різновікові об'єднання дітей та підлітків, ми враховували конкретні умови житлових масивів та виховні можливості педагогічно організованого середовища: готовність школи, сім'ї, позашкільних установ, виробничих колективів і громадськості до виховної роботи в колективі; прагнення школярів до об'єднання в різновікові загани для спільної діяльності; природні особливості дворів та вулиць; стан матеріально-ігрової бази на спортмайданчиках, стадіонах, у місцях дозвілля школярів; можливості дорослих, які погодилися працювати з дітьми і підлітками за місцем проживання.

Координаційна Рада СПЦ ділить цю територію за домовленістю з підрозділами і об'єднаннями (із врахуванням місця проживання, інтересів дітей і підлітків) на зони дії – ділянки вулиць з дитячими садками, підприємствами, установами, парками, скверами. Тут працюють тільки добровільно. Створюючи різновікові об'єднання, ми орієнтувалися, насамперед, на дітей 10-13 років. Згодом до таких об'єднань прилучилися підлітки 15-16 років, і навіть студенти Березнівського лісового коледжу. Вони співпрацюють з педагогічними колективами Соснівської гімназії і Будинку дітей та молоді, проходять виробничу практику на базі Соснівського лісництва, прилучаються до участі у спільній діяльності. І якщо на початку нашої експериментальної роботи в таких об'єднаннях брали участь до 15 підлітків, то в результаті практичної діяльності їх кількість збільшилася до 20-22. Таким чином до діяльності за місцем проживання було залучено більше 260 школярів.

Вчителі, допомагаючи дітям і підліткам організувати роботу в зоні дії, широко цікавляться дитячими справами, проявляють інтерес до будь-якого починання школярів, налагоджують контакти з громадськістю і батьками, роз'яснюючи їм важливість роботи підлітків у зоні проживання.

Робота в зоні дії дуже різноманітна. Організовується вона не спонтанно, а відповідно до розвідки, що передуює плануванню роботи підрозділу. Її мета полягає в тому, щоб знайти об'єкти, які потребують втручання школярів, визначити зміст діяльності всього соціально-педагогічного центру чи його окремого підрозділу, виокремити із багатьох справ насамперед ті, що в даний момент особливо важливі для їх розвитку, громадянського змушнення, а також передбачити перспективи роботи на рік.

На період проведення розвідки підрозділ створює штаб із представників усіх ланок. Він визначає напрям пошуку корисних справ, виокремлює конкретні завдання. Наприклад, школярі молодшого віку розшукують об'єкти своєї діяльності в школі, на пришкольній території, в дитячому садочку. Підлітки розширюють сферу пошуку, оскільки об'єктами їх дослідження є підприємства чи організації, що розміщені в мікрорайоні школи.

Штаб розвідки готує карту пошуку. Тобто таку карту, яку А.С.Макаренко у свій час радив мати кожному директору школи: “Я розгорнув би перед собою карту всіх дворів, де живуть учні. Організував би бригади. Бригади

приходили б кожен день і рапортували, що робиться у дворах. Я прикріпив би батьків до бригад, і можна було б багато зробити” [6,369].

Карта, про яку йдеться, – це схематична характеристика мікрорайону школи. На ній вихованці Соснівської гімназії фіксують всі вулиці, де проживають школярі, різними умовними знаками відображають благополучні, неблагополучні, багатодітні сім’ї, а також адреси будинків і квартир ветеранів, учасників і дітей війни; паркове господарство і лісництво, сквери і квітники; пошту, бібліотеку; дитячий садочок, житлові будинки, аптеку, Будинок культури; спортивні майданчики і стадіон; школу і пришкільну територію. Тобто, позначають всі об’єкти, де праця школярів корисна і потрібна. Така карта спонукає до глибокого вивчення мікрорайону школи, його педагогізації.

Наприклад, підрозділ „Дивоцвіт” забезпечує змістовний відпочинок підлітків, поєднуючи його із інтелектуальним розвитком і фізичною працею і діє на базі Центру духовної культури, де функціонують: школа духовного розвитку, студія народних мистецтв і ремесел, студія образотворчого мистецтва, літературно-музична вітальня, поетична світлиця, театр „Алые паруса” тощо. Структуру студії народних мистецтв і ремесел складають гуртки: лозоплетіння, художньої обробки дерева, іконовишивки, роботи з соломкою, конструювання та моделювання українського народного одягу. В студії образотворчого мистецтва займаються школярі, які цікавляться живописом, графікою, декоративним розписом по дереву і фарфору (на території смт.Соснове функціонує деревообробний цех, де працюють батьки дітей-членів студії, а на території району – фарфоровий завод, тому школярі мають базу для розвитку своїх естетичних, творчих і трудових здібностей). Гуртки художньої обробки деревини та лозоплетіння (Будинок дітей і молоді, керівники Литвинчук А.Б., Марчук О.Ф.) працюють за рівневою формою навчання, що допомагає вихованцям поступово оволодіти глибокими професійними знаннями, здійснювати дослідницько-пошукову роботу, що дає змогу ознайомитися з народним мистецтвом, світом чарівних речей, створених руками народних майстрів, з таємницями виготовлення предметів ужитково-декоративного мистецтва. Гуртківці оволоділи таким складним видом художньої обробки деревини як об’ємне різьблення – виготовляють круглі скульптури, дитячі іграшки, тарілки, шкатулки, писанки, підсвічники, птахи, посуд різноманітного призначення і форм, в т.ч. із чорної глини (технологія виробництва, на жаль, втрачена в багатьох регіонах України) тощо. Керівники гуртків допомагають підліткам працювати так, щоб їх руки стали „учителем розуму”. Адже з роботою рук пов’язано захоплюючу творчість. І чим тісніше взаємопов’язані думки і праця, тим глибше вона входить у духовне життя, стає улюбленою. На заняттях гуртківці почувають себе працівниками, пошуковцями, юними дослідниками. Пізнання світу і самого себе тут здійснюється у цікавій захоплюючій творчості. Діти опрацьовують додаткову літературу, а це, як відомо, відіграє важливу роль у вихованні розуму, розширенні світогляду. Гуртківці беруть участь у конкурсах декоративно-прикладного мистецтва “Сто чудес України”, “Україна – крок у майбутнє” на різних рівнях і, як правило, отри-

мують перемоги. Взаємна допомога, виручка, поважне ставлення до старших, спільна творчість, активна участь в проведенні спільних заходів – все це постійно присутнє на кожному практичному занятті гуртківців. Створені учнівськими руками предмети побуту – стільці, журнальні столики, полицьки, кухонне приладдя, писанки тощо – не тільки демонструються у музеї (він функціонує при гімназії з 2000 року), а й використовуються в щоденній діяльності гімназії і Будинку дітей та молоді. А це надає гуртківцям натхнення в роботі; вони бачать практичне застосування своїх виробів. У музеї зберігаються виготовлені ними вишиті рушники і серветки, картини, вази, шкатулки, вироби із соломи, бісеру, сухоцвіту, а також товари місцевих продуктових і промислових підприємств. Напередодні великих національних чи народних свят практикується така форма роботи як “сімейні виставки”, тобто демонструються вироби, зроблені руками дітей і продукція, виготовлена їх батьками на промислових чи продуктових підприємствах селища. Це створює не тільки піднесений настрій в учнів і мешканців селища, а й забезпечує гармонійний і цілісний розвиток особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу школярів, їх духовності й культури, забезпечує формування громадянина України, спроможного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності.

Висновок. Створення соціально-педагогічного центру перетворило співпрацю гімназії і Будинку дітей та молоді в цілісну виховну систему, що несе відповідальність за формування людини спільно з громадою селища. Разом з тим підсилюється сприятливий соціально-педагогічний вплив на виховання в школі, сім’ї та мікрорайоні. На основі організації різновікових об’єднань ми домоглися погодженості і взаємодії двох сфер між особистісного спілкування: ділової і суто особистісної в дитячо-підлітковому колективі. Ми зрозуміли, що від того, як колектив організований і як він функціонує, залежить сила його виховного впливу на особистість, ефективність діяльності всіх його складників, характер внутрішньокolleктивних стосунків, якість трудової діяльності, діяльність органів управління і, нарешті, кінцевий результат – сформована особистість. Про ефективність діяльності підлітків, організованої в такий спосіб, засвідчують статистичні дані, одержані в процесі соціометричного дослідження в класах і різновікових об’єднаннях. Дослідженням було охоплено 264 учнів Соснівської гімназії. За даними дослідження кількість учнів, яка оволоділа діловими якостями, становила 13,4 % у класах і 37,2 % у різновікових об’єднаннях. Кількість учнів, які є лідерами в колективах теж підвищилася у відповідності 16,5% і 21,8%. Якщо із числа респондентів у класах 48,7% учнів не виокремлені у сфері ділових стосунках, то в процесі опитування за різновіковим принципом діловими якостями не володіють 21% учнів. Значно знизилася кількість ізольованих, виявлених під час соціометричного дослідження, відповідно 25% – результат дослідження, проведеного в класах, 6,2% – в об’єднаннях, створених за принципом різновікових об’єднань. У своїх прогнозах ми намагалися створити таку систему стосунків і залежностей, яка б мала яскраво виражену громадянську спрямованість і

переконалися, що за такої організації взаємостосунків у колективі підлітки починають керуватися у своїх діях усвідомленням обов'язку і відповідальності, почуттям колективної честі і з цим пов'язують особисті інтереси. Доходимо висновку, що між ними встановилися моральні стосунки колективістського типу. І такі взаємостосунки, за нашими спостереженнями, проявляються не лише в діяльності, але і у вільному спілкуванні, в розвагах і іграх, в побуті. Отже, ця структура дитячого об'єднання ефективно забезпечує умови для громадянського виховання підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин Е.В. Психолого-педагогические особенности деятельности разновозрастных объединений. – Сумы, 1998.
2. Байбородова Л., Борозняк А. Разновозрастной коллектив в малокомплектной школе // Воспитание школьников. – 1988, №3. – С.29-31/
3. Громовий В.В. До макаренківських витоків // Рад.школа, 1989. – №5. – С.16-20
4. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С.Макаренка і сучасність: Монографія. – Рівне, 2001.
5. Карпенчук С.Г. Методичні рекомендації по впровадженню в практику роботи сучасної школи методики А.С.Макаренка по організації різновікових загонів за місцем проживання. – Рівне, 1990.
6. Макаренко А.С. Педагогічна поема. – К., 1973.
7. Макаренко А.С. Соч.: В 7 т.-М. 1958. Т. 7.– С.403.
8. Шиліна З.М. Формування громадянської позиції в педагогічній системі А.Макаренка // Педагогіка і психологія, 1998. – №1(18). – С.133-135.

УДК 159.923.2: 37.014.542.041

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ САМООРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Ю.О.Клименко
(Полтава)

У статті розкривається сутність часового фактору як компонента особистісної самоорганізації, як важливої умови оптимальності людського життя.

Ключові слова: *сприйняття часу, особистість, соціалізація, планування, самоорганізація.*

В статтє раскрывается сущность временного фактора как компонента личностной самоорганизации, как важного условия оптимальности человеческой жизни.

Ключевые слова: *восприятие времени, личность, социализация, планирование, самоорганизация.*